

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.011.3-051:355.082

DOI <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.05.29.10>

Особливості виховання громадянської позиції курсантів в цілісному освітньому процесі військових закладів вищої освіти

Микола Баглай

Викладач кафедри автобронетанкової техніки факультету логістики Національна академія Національної гвардії України, майдан Захисників України, 3, Харків, Харківська область, 61000 **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7759-2214>

Прийнято: 07.05.24 | Опубліковано: 29.05.24

Анотація. У статті розкрито особливості виховання громадянської позиції з курсантами у ЗВО в процесі професійної підготовки; зазначено, що посилення громадянського виховання курсантів військових ЗВО зумовлена такими чинниками, як загостренням міжнародної обстановки, військова агресія з боку російської федерації що вимагає всебічного зміцнення безпеки та обороноздатності нашої Вітчизни, підготовки Національної гвардії до вмілої та своєчасної відсічі дій будь-якого агресора; значущістю проблеми громадянської позиції і патріотизму майбутніх військових кадрів, що посідає одне з перших місць у процесі навчання у ЗВО; об'єктивним оновленням сучасної військово-професійної діяльності, виховної роботи з майбутніми офіцерам в ЗВО. Визначено організаційні умови, які впливають ефективність виховання громадянської позиції курсантів у системі вищої військової освіти: спрямованість навчально-виховного процесу та повсякденної життєдіяльності формування готовності курсантів до прояву громадянських почуттів; найбільш

повне використання виховного потенціалу військових, спеціальних та гуманітарних дисциплін, активного використання методів переконання, особистого прикладу, дискусії; реалізація комплексного підходу до формування та прояву громадянських якостей курсантів шляхом активної участі постійного складу ЗВО, шляхом включення їх до різних видів професійної діяльності; вміння усвідомлено вирішувати завдання, що виконуються у мирний та воєнний час; ефективне використання морально-психологічних чинників. **Мета:** статті є розкриття особливостей виховання громадянської позиції курсантів військових ЗВО та розкрита роль офіцера-наставника у цьому процесі. **Результати та висновки:** що особливістю сучасної вищої військової освіти є подолання її спрямованості лише на здобуття професії, основні завдання закладу вищої освіти у процесі навчання полягає у створенні умов формування громадянських, патріотичних, моральних, духовних цінностей особистості, саме тому головною складовою освітнього процесу виступає громадянське виховання курсантів, що передбачає становлення у нього основ патріотизму, громадянської позиції відповідального ставлення до свого народу та Вітчизни, гордість за його героїчне минуле та сьогодення.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська позиція, патріотизм, громадянська активність, курсант, військовий заклад вищої освіти.

Features of education of the civil position of cadets in the comprehensive educational process of military institutions of higher education

Mykola Bahlai

Teacher of the Department of Armored Vehicles technicians of the faculty of logistics National Guard Military Academy of Ukraine, Maidan Zahysnykiv Ukrainy, 3, Kharkiv, Kharkiv region, 61000 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7759-2214>

Abstract. The article reveals the peculiarities of the education of citizenship with cadets in vocational training in the process of professional training; it is stated that the strengthening of civic education of the cadets of the military higher education institutions is due to such factors as the aggravation of the international situation, military aggression by the Russian Federation, which requires the comprehensive strengthening of the security and defense capabilities of our Motherland, the preparation of the National Guard to skillfully and timely repulse the actions of any aggressor; the importance of the issue of citizenship and patriotism of future military personnel, which occupies one of the first places in the process of training in higher education; an objective update of modern military-professional activities, educational work with future officers in the Military Academy. The organizational conditions that affect the effectiveness of educating cadets in the civic position in the system of higher military education have been determined: the direction of the educational process and everyday life activities of forming the readiness of cadets to manifest civic feelings; the most complete use of the educational potential of military, special and humanitarian disciplines, active use of methods of persuasion, personal example, discussion; implementation of a comprehensive approach to the formation and manifestation of cadets' civic qualities through the active participation of the permanent staff of the higher education institutions, by including them in various types of professional activities; the ability to consciously solve tasks performed in peacetime and wartime; effective use of moral and psychological factors.

Purpose: the article is to reveal the peculiarities of the education of the civic position of military cadets of the military higher education institutions and the revealed role of the mentor officer in this process.

Results and conclusions: that the feature of modern higher military education is to overcome its focus only on acquiring a profession, the main tasks of the higher education institution in the learning process are to creating the conditions for the

formation of civic, patriotic, moral, spiritual values of the individual, that is why the main component of the educational process is the civic education of cadets, which involves the formation of the foundations of patriotism, a civic position of responsible attitude towards one's people and the Motherland, pride in its heroic past and present.

Key words: civic education, civic position, patriotism, civic activism, cadet, military institution of higher education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток громадянського суспільства є умовою сталого, стабільного розвитку демократичної держави. Інтенсивність та кардинальність соціально-економічних, політичних та культурних перетворень, безумовно, відбиваються на процесі формування громадянської позиції членів суспільства та визначають необхідність національно-патріотичного та громадянського виховання молоді у сучасному суспільстві. [1]. Особливу значимість мають громадянські якості особистості, її соціально-політична активність, прагнення громадянського світу, шанобливе ставлення до соціальним інститутам держави, відповідальність громадянське поведінка, громадянська ініціативність, ціннісно-смілова орієнтованість у реальних політичних процесах.

Актуальність посилення громадянського виховання курсантів військових ЗВО зумовлена такими чинниками, як от: загостренням міжнародної обстановки, військова агресія з боку російської федерації що вимагає всебічного зміцнення безпеки та обороноздатності нашої Вітчизни, підготовки Збройних Сил до вмільої та своєчасної відсічі дій будь-якого агресора; значущістю проблеми громадянської позиції і патріотизму майбутніх військових кадрів, що посідає одне з перших місць у процесі навчання у військовому ЗВО; об'єктивним оновленням сучасної військово-професійної діяльності, виховної роботи в армії, військових ЗВО.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Становлення відповідального громадянина України включає здатність керуватися принципами законності та патріотизму, усвідомлення значущості виконання службового обов'язку, розуміння мети та морального сенсу державної служби. Виконання цих вимог зумовлює необхідність створення сучасної системи формування громадянськості молоді, що навчається. Соціодинаміка українського суспільства вимагає використання традицій української державності, виховного впливу вітчизняної освіти як чинника формування громадянської позиції курсантів військового закладу вищої освіти, відповідальності за долю Вітчизни, прогнозування можливих наслідків за прийняті рішення у ситуації соціально-політичного вибору. Про це йдеться таких нормативних документах Закон України «Про оборону України»; Закон України «Про Збройні Сили України»; Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»; Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2020 — 2023 роки. Саме цих державних документах акцентовано, що виховання громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти обумовлена ще й тим, що відновленням духовно-моральних цінностей нашої держави та її Збройних Сил; складнощами військово-стратегічної стану в світі, що потребує зміни підходів до рівня сформованості громадянської позиції майбутніх офіцерів, що базується на національних традиціях, пов'язаних формуванням нового вигляду Збройних Сил України, що має відповідати вимогам державної політики в сфері національної безпеки і відстоюванні національних інтересів країни. Важливим завданням вітчизняної педагогічної науки у цьому контексті є пошук та теоретичне обґрунтування нових методологічних підходів до громадянського виховання сучасної молоді, реалізація яких дозволить підняти цей напрямок виховної діяльності на якісно

новий рівень, спираючись на наявний досвід, виховні традиції, що склалися, а також досягнення сучасної педагогіки .

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням громадянської освіти та виховання присвятили свої роботи Р. Арцишевський, Н. Бібік, М. Ілляш, В. Громовий, О. Дем'янчук, І. Костюк, П. Кендзьор, І. Жадан, І. Іванюк, В. Іванчук, А. Ковтонюк, О. Кузьменко, О. Мокрогуз, В. Оржехівський, О. Пометун, М. Рагозін, С. Рябов, І. Тараненко та ін.

Особливості військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України досліджували науковці [2], [3], [4], [5], [6] у яких, зокрема, наголошується, що на етапі розбудови новітньої української державності, в умовах зростання загроз її суверенітету і територіальній цілісності все більшої ваги і значення набуватимуть питання усвідомлення молоддю своєї відповідальності перед народом, державою, українським суспільством, виховання у підростаючого покоління національної самосвідомості, патріотизму, почуття поваги до інститутів держави, готовності стати на її захист, неухильно виконувати громадянський обов'язок та реалізувати громадянські права. З огляду на це, стратегічним пріоритетом військової вищої освіти мають стати не тільки передача знань, формування умінь і навичок, а й підготовка курсантів до життя і праці у нових реаліях, виховання у них громадянської позиції і відповідальності як важливих особистісних якостей.

З огляду на це, стратегічним пріоритетом військової вищої освіти мають стати не тільки передача знань, формування умінь і навичок, а й підготовка курсантів до життя і праці у нових реаліях, виховання у них громадянської позиції і відповідальності як важливих особистісних якостей [7]. Питання виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти досліджував [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Теоретичне осмислення феномену громадянська позиція курсантів військових закладів передбачає розкриття особливостей його виховання у цілісному освітньому процесі сучасного військового закладу вищої освіти. Проте потребує ще вивчення питання особливостей виховання громадянської позиції курсантів військових закладів вищої освіти, розробки та упровадження цілісний освітній процес розробленої технології громадянського виховання майбутніх офіцерів в контексті їх професійної підготовки до захисту Вітчизни, яка представлена як поетапне становлення громадянської, патріотично налаштованої особистості через послідовне і поетапне формування позитивної мотивації до становлення власної громадянської позиції та виконання громадянського та професійного обов'язку, набуття систем знань про громадянськість, розуміння її необхідності та значущості для особистості та суспільства, розвитку громадянського світогляду та свідомості, особистісних та професійних якостей для здійснення активної громадянській позиції у військово-професійній діяльності майбутніх офіцерів Збройних сил України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття особливостей виховання громадянської позиції курсантів військових ЗВО та розкриття роль офіцера-наставника у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу.

Проблема становлення громадянина та громадянського суспільства є однією з найважливіших в Україні. Формування громадянської позиції молодого покоління країни набуває не тільки теоретичної актуальності, а й практичної значущості в суспільстві, оскільки формується громадянське суспільство і громадянин із системою переконань, цінностей, ідеалів у зв'язку з переосмисленням реалій сучасного світу, відмовою від його старої моделі, що й вимагає нового підходу до світоглядного становлення курсантів – майбутніх

офіцерів. В основі затвердження громадянської позиції лежать ідеї державності, патріотизму, законності, які цілеспрямовано формуються в освітньому середовищі військових установ вищої освіти [9].

Виховання громадянської позиції у курсантів військових закладів вищої стає питанням державної значимості, оскільки саме громадянське виховання має відіграти ключову роль у формуванні справжніх захисників Вітчизни. У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначено: «В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захистом Батьківщини, незалежності та територіальної цінності України» [1].

Громадянське виховання має бути спрямоване на формування у курсантів патріотизму, відповідальності та готовності до захисту інтересів своєї країни, що включає усвідомлення значущості служби в армії, виконання своїх обов'язків та захист національних інтересів.

Проблема виховання громадянської позиції у курсантів потребує сучасних засобів та методів, які мають відповідати реаліям сьогодення. Сутність громадянського виховання полягає у організації цілеспрямованої педагогічної роботи, спрямованої на розвиток у курсантів як професійних знань і навичок, необхідних для виконання службових завдань, та й системи громадянських цінностей, що пов'язані з громадянською позицією та патріотизмом.

Майбутній офіцер має бути готовий захищати Батьківщину без внутрішніх сумнівів, тому в нього необхідно сформувати глибоке почуття любові до своєї країни, яке можна порівняти з цінністю власного життя. Саме для цього

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

необхідно забезпечити засвоєння курсантами системою знань історії Вітчизни, правознавства; заохочувати до роздумів та аналізу про сьогодення Батьківщини та формувати міцну віру у майбутнє нашої країни.

У військовому закладі вищої освіти практично всі гуманітарні та соціально-економічні дисципліни мають виховний потенціал у вирішенні цього важливого завдання. Для цього слід дотримуватися наступних принципів організації громадянського виховання, зокрема необхідність комплексного підходу до вибору навчального матеріалу з різних предметів; міждисциплінарна інтеграція, що передбачає координацію та поєднання зусиль викладачів гуманітарних дисциплін з використанням активних методів навчання, зокрема диспутів, панельних дискусій, кейс-методів.

Роль офіцера-наставника полягає у тому, щоб допомогти курсантам усвідомити суть усіх явищ і процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, а також зрозуміти причини проблем, що виникають, які загрожують сьгодні нашій державі. Курсантам потрібно сформувати почуття впевненості у здатності грамотно та ефективно вирішувати ці проблеми та показати, що вони мають можливість змінити дійсність на краще. Мікросередовище, в якому навчається та виховується майбутній офіцер, зокрема колектив освітнього закладу, сім'я та його оточення, відіграє важливу роль у вихованні його громадянської позиції.

Безумовно визначальна роль в вихованні громадянської позиції належить колективу військового закладу вищої освіти, адже саме там створюються певні умови для розвитку колективного духу та солідарності серед курсантів. У колективі військового ЗВО курсанти взаємодіють один з одним, обмінюються досвідом і разом долають труднощі, що сприяє розвитку колективного духу та почуття приналежності до спільної мети – захисту Батьківщини.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Одним з дієвих методів виховання громадянської позиції курсантів мають *військові традиції*. Військові ЗВО приділяють особливу увагу вивченню історії та традицій своєї військової організації та країни загалом. Знання минулого допомагає курсантам зрозуміти значення, цінності та доблесті, які були визнані важливими під час бойових дій та служби. Військові традиції сприяють розвитку дисципліни серед курсантів, адже вони навчають пунктуальності, відповідальності, дотримання наказів та правил, а також зміцнення самоконтролю. Курсанти навчаються бути справедливими, чесними, етичними та піклуватися про благо своєї нації. Ці цінності є невід'ємною частиною професіоналізму та допомагають курсантам приймати правильні рішення у складних ситуаціях.

Виховання громадянської позиції вимагає врахування внутрішніх чинників формування особистості курсанта, таких як ідеали, цінності, смисли, настанови та переконання. Для більш ефективного розвитку громадянської позиції курсантів, щоб офіцер-наставник цілеспрямовано здійснював роботу з формування цієї важливої особистісної якості. Для цього необхідно забезпечити творчу активність курсантів, спрямовану на теоретичне осмислення знань та самостійне вирішення навчальних та життєвих проблем. Так офіцерам-наставникам слід залучати студентів до громадянської, творчої та соціокультурної діяльності. Це можуть бути такі форми роботи, як-от науково-практичні конференції, зустрічі з ветеранами військових дій, конкурси творів та рефератів, акції, диспути, фотоконкурси, спартакіади, змагання, оборонно-спортивні табори та пам'ятні заходи, присвячені історичним датам Батьківщини. Організація таких заходів вимагає тісної співпраці військових ЗВО із громадськими інститутами, ветеранськими організаціями, музеями, архівами та іншими відповідними організаціями. Взаємодія з ними дозволяє створити

насичене освітньо-виховне середовище військового ЗВО, збагатити освітній процес та посилити громадянсько-патріотичну складову навчання.

Важливо, що організація громадянського виховання має враховувати як загальнодержавні інтереси, а й специфіку кожного окремого військового закладу вищої освіти. Адже кожний військовий заклад вищої освіти має свої особливості, традиції та пріоритети, які також слід врахувати під час планування та проведення заходів щодо виховання громадянської позиції у курсантів. Правильно організоване громадянське виховання допомагає курсантам-майбутнім офіцерам відчувати гордість та любов до своєї Батьківщини. Вони усвідомлюють свою причетність до історії та досягнення своєї країни, що сприяє формуванню сильної громадянської свідомості та громадянської відповідальності. Виховання громадянської позиції також сприяє усвідомленню курсантами своєї відповідальності за майбутнє та долю своєї країни. Вони розуміють, що їхня діяльність і рішення можуть впливати на розвиток і процвітання Батьківщини, і тому вони беруть на себе цю відповідальність і прагнуть зробити свій внесок у розвиток суспільства. В цілому, виховання громадянської позиції у курсантів військових ЗВО має глибокий вплив на їхній інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток, сприяючи формуванню активних та відповідальних громадян, готових служити своїй Батьківщині та прагнути до її відновлення і процвітання

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Громадянська позиція курсанта військового ЗВО - це сформована стрижнева соціально-особистісна та базова професійна якість, що базується на національних цінностях, культурі та традиціях, що визначає його громадянську відповідальність та військово-службову позицію, духовно-моральну основу професії, потребу у гідному служінні, захисті Батьківщини у мирний та воєнний

час та проявляється у таких якостях як: честі та гідності Батьківщини; усвідомлення громадянського та патріотичного обов'язку, готовність служити інтересам Батьківщини та захищати її від будь-якого агресора, активну участь у військовій діяльності у поєднанні особистих та громадських інтересів. У період навчання у військовому ЗВО зусилля командування та професорсько-викладацького складу спрямовані на формування особистості кожного курсанта як військового професіонала, який є громадянином, патріотом, з відчуттям відданості Батьківщині, що усвідомлює своє місце та роль у забезпеченні безпеки держави. У цьому контексті громадянська позиція курсантів військового закладу вищої освіти як майбутніх військових кадрів постає як неодмінна базова якість людини-воїна, що зумовлює її соціальні та професійні орієнтири та цінності, що відображається у соціально значущих діях, вчинках, спрямованих на забезпечення соціальних інтересів та прав людини, а також зміну соціального середовища відповідно до моральних цінностей і актуальних суспільних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войчун О. В. Формування громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, МОН України. Київ, 2020. 314 с.
2. Брижаний Є. Військово-патріотичне виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 5–18.
3. Воробйов Г. П. Підготовка офіцерів для сухопутних військ Збройних Сил України: історія та перспективи. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 12–23.

4. Дєточка О. Д. Уявлення військовослужбовців про патріотизм та їх готовність захищати Батьківщину». Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей: матеріали XV наук.-практ. конф. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. С. 78–80.
5. Єфімова В. В. Шляхи покращення військово-патріотичного виховання військовослужбовців та членів їхніх сімей у сучасних умовах. Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей: матеріали XV наук.-практ. конф. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. С. 82–83.
6. Пашкова О.О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991-2019) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 20.02.22 «Військова історія». Київ, 2021.
7. Великий Я. Б. Педагогічні умови громадянського виховання офіцерів служби порятунку: концептуальний підхід : Педагогічний альманах. 2016. Вип. 31. С. 16–22, с. 20.
8. Гарбар Є. О. Етапи дослідження виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти. Теорія і практика управління сучасними освітніми системами : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.) за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно- педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 47–49.
9. Синишина В. М. Психолого-педагогічні засади патріотизму як чинника формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти URL: <file:///C:/Users/марина/Downloads/5936-Текст%20статті-5971-1-10-20230828.pdf> (дата звернення 12.04 2024).
10. Проєкт Указу Президента України «Про концепцію військово-

патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України». URL :<https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennya/57372/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-konczercziyu/> (дата звернення : 03.03.2024).

11. Наказ Міністерства оборони України № 120 від 15 02 2024 «Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20> (дата звернення : 03.03.2024).

12. Наказ № 4 від 09.01.2020 «Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення : 03.03.2024).

13. Організація та методика роботи з особовим складом : підручник В. М. Петренко, М. М. Ляпа, І. В. Леганьков та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. 414 с

14. Ковалів М. В., Єсімов С. С. Курсанти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України – суб'єкти державної служби в поліції. Питання боротьби зі злочинністю. 2020. Вип. 40. С.73–80.

15. Гурковський М. П., Герман О. В. Курсанти закладів освіти мвс україни як суб'єкти державно-службових відносин. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С. 41-48

16. Психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу курсантів у вишах МВС України / [Нестеров Д. І., Нестеренко В. О., Литвинова Г.О., Чуйко В. М.]. Х. : Золота миля, 2014. 202 с.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

17. Зміст і організація виховної та соціально-гуманітарної роботи в підрозділах університету: методичні рекомендації з організації виховної та соціально-гуманітарної роботи. Укладач Ю.М. Хуртов; за ред. А.В.Титаренка. Х.: НУЦЗУ, 2019. 129 с.

18. Виховна робота у Збройних Силах України : підручник. А. О. Кобзар, О. В. Копаниця, В. М. Грицюк та ін. за заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці : Місто, 2011. 408 с.